

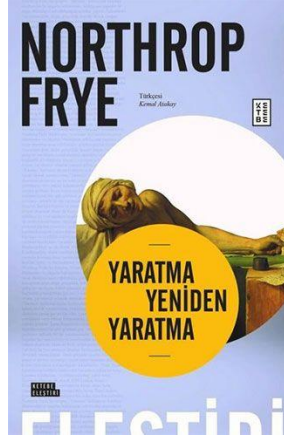
Kitap İncelemesi

Yaratma Yeniden Yaratma

Uğurcan KAÇMAZ*

ORCID NO: 0000-0002-2378-8537

*Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, art.ugurcan@gmail.com, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı.

Frye, N. (2022). *Yaratma Yeniden Yaratma*. (Kemal Atakay, Çev.). Ketebe Yayınları.

GİRİŞ

Edebiyat eleştirmeni, akademisyen ve editör olan Kanadalı Northrop Frye (1912-1991), 1929'da Victoria College'a girerek 1933'te Felsefe ve İngiliz Dili'nden mezun oldu. Ardından Toronto'da Emmanuel College'da teoloji okudu. Yazarın felsefe, İngiliz Dili ve teoloji alanlarındaki eğitimi; İngiliz edebiyatı ve İncil'i belli problemler etrafında ele aldığı birçok çalışmaya imza atmasına imkân tanımıştır. Kutsal Kitap'taki imgelerin ve şiirsel dilin İngiliz edebiyatının yapısını ve imgelerini nasıl etkilediğini ele aldığı *Yaratma Yeniden Yaratma* adlı çalışma, sanatsal yaratıcılığın kökenini araştırmaktadır. Yazar bu amaçla, hem İngiliz edebiyatında hem de Kutsal Kitap'ta ilk dikkat çekenin "yaratma" kelimesi olduğunu belirtir. Kitabın ön sözünde, kitaptaki metinlerin 1980 tarihinde Toronto Üniversitesi ve St. Thomas Kilisesi'nde verdiği konferanslardan derlendiği ifade edilmiştir (Frye, 2022, ss. 11-12). Kutsal Kitap'ın seküler edebiyat üzerindeki etkisini inceleyen bu metinler, yaratma kelimesinden yola çıkarak; yaratmanın hem tanrısal hem de beşerî bağlamına odaklanmaktadır. Yazarın ön sözde belirttiği Kutsal Kitap'taki şiirsel yapı ve imgelemin İngiliz edebiyatındaki dönüştürücü etkisi, her bölümde daha yoğun bir biçimde tartışılır. Bu anlamda yazar, ön sözde okura vaat ettiği amacını gerçekleştirmiştir.

"Yaratma"; Kutsal Metin'de geçen Tanrı'nın insan için tasarladığı ideal doğasından (Aden bahçesinden) düşmesiyle, o mükemmelliğe tekrar yükselmek için, ait olmadığı bir doğadan hareketle o ideal doğayı yeniden yaratmaya çabalaması, geriye dönmeye çalışmasıdır. Kutsal Metin perspektifinde üst düzey bir varlık olan insan; Tanrı'nın başlangıçta onun için tasarladığı doğa düzeyinden, ona yabancı, alt düzeyde bir doğaya düşer. Bu doğa, insan için tekinsiz ve tehlikeli bir gerçeklik içerdiğinden; insan bu doğa dolayısıyla bir imge dünyası yaratır. İnsanın tüm yaratılarının kaynağı ve yaratıcılık nedeni, insanın Kutsal Metin'de geçen bu üst düzey doğaya yeniden yükselmesidir. "Yaratma" bu nedenle, yeniden yaratma olarak Tanrı'nın tahayyül ettiği o başlangıca geri dönüşle ilgilidir. Frye, yaratma kavramını öncelikle insan hayatının temel bir niteliği olan yaratıcılıkla ilişkilendirdikten sonra, geleneksel dinî fikirlere geçeceğini ve ardından bu bağlamı genişleteceğini söylemektedir (Frye, 2022, ss. 11-12). İnsana ait iki doğa düzeyi tespit edilmektedir: Üst düzey insanın sahîh olarak ikamet edebileceği ev, doğasına uygun ileri gelişmişlik seviyesiyken; alt düzey doğaysa insanın değil, bitki ve hayvanların doğası olan çevredir. İnsanı bu düşkünlükten başlangıçtaki düzeye yükselten her tür eylemi ve tasarısı, onu başlangıçtaki yaratılışına geri döndürmeyi içerir. İnsan bu dönüşe dâhil olarak yeniden yaratmaya, hatta Frye'ın tabiriyle "yaratmama" eylemine dâhil olur.

Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Üç bölümde de yaratma kavramına yaklaşım, geleneksel yaratılış mitleri içerisinde söze asli önem veren Hristiyan mitolojisidir. Hristiyan mitolojisinde, Tanrı insandan önce dünyayı yaratır ve insan uygarlığının hayatta kalması için modeller sağlar. Bu modeller, Frye'a göre mitolojiden yola çıkarak anlaşılır. Dolayısıyla kültürün ve yaratının ne olduğu ve kökeni, onun mitle ve daha spesifik olarak edebiyatla olan ilişkisiyle yakından ilgilidir. Tanrı'nın insan için yarattığı Aden bahçesine Adem'i koyması, bir mükemmellik eseridir ve insanın "yaratılmış" doğası için en uygun mekândır. Oysa Adem'in günahıyla insanlık, tanrısal yaratım ile temasını kaybedip yabancı olduğu bir doğa düzeyine düşer. Düşmüş olunan doğa, yeniden yaratılan doğadır ve pastoral şiirden, mimariye, birçok sanat biçimiyle insanlığın kolektif hafızasına kaydedilir. Söz ve yasa, insanın günahıyla kaybetmiş olduğu bu doğayı her yaratıcı üretim süreciyle kayıt altına almaktadır. İnsanın kaydettiği bu kayıp, unutulmuş ve bastırılmış gerçek; insanın yaratıcı çabasının amacı olan yeniden yaratma vizyonudur. Frye, her ne kadar yaratma mefhumuna ideolojik ve dogmatik bir çerçevede yaklaşırsa da ele alınan girift bağlamlar

içindeki temel sorun, sözün ve yasanın bir yargılama mantığı çerçevesinde bedenleşme çabasıdır.

KÜLTÜREL TECRİT

Frye ilk bölümde, insanın düşüşüyle yeniden yarattığı doğa ve onun gerçekliği ile ilgili bir kavram daha kullanır. Bu, insan hayatının kültürel bir dış kabuk tarafından sarmalandığı ve adına "kültürel tecrit" denildiği kabuktur. Doğa insan karşısında ilgisizdir, tekinsizdir ve insana doğrudan öğreteceği bir şey yoktur. Başka bir deyişle, mükemmel doğaya yaklaşmak ve ona tekrardan yükselmek için başka bir şey gereklidir. İnsan, ancak sözü edilen kabuğun kültürel aurası içinde öğrenip yaratabilir. İnsanlık; bu yabancı olduğu dünyanın çıplak gerçekliğine karşı güvenli bir alanla, ikinci bir doğanın üretimiyle -sanat ve kültürle- kaybettiği doğaya geri dönmeye çalışır. Bu kabuğun sözel parçası, mitolojiden oluşmaktadır. Mitoloji ve edebiyat ilişkisinden önce, Frye ilk bölümde yoğun bir biçimde Oscar Wilde'ın *Maskelerin Hakikati* ve *Yalanın Gözden Düşüşü* adlı denemelerindeki tezleri ele almaktadır. Burada, "yaratma"nın yalan ve hakikatle olan ilişkisi; kültür, toplum ve gerçeklik kavramlarıyla şekillenerek, Frye'in yaratma teziyle sentezlenir. Wilde'ın denemelerinin ana tezi; insanın doğada diğer hayvanlar gibi doğrudan ve çıplak olarak ikamet etmediği, doğadan inşa edilen bir dış kabukla çevrelenen yapay bir doğada ikamet ettiği. İnşa edilen bu dış kabuk, kültürün ve uygarlığın kendisidir (Frye, 2022, s. 13). Söylenbilir ki bu yabancı doğayı anlayabilmek için; onun aracılığıyla bir başka doğa inşa edilmelidir. İnsanın kendisine yabancı gördüğü ve kaygılandığı doğanın yanı sıra kendi kaygılarının da aynası olan bir dünyadır ve "dünyaya fırlatılmışlık" söyleminin asli nedenidir (Frye, 2022, s. 14).

Frye'in yaratmaya dair bir diğer ana tezi, insanın toplumsal gelecek vizyonunun geçmişin yaratıcılık vizyonu ile olan bağlantısıdır (Frye, 2022, s. 25). Yaratma edimi; bu bağlamıyla toplum, kültür, gelenek, gerçeklik, geçmiş ve gelecek ilişkisi içerisinde onu şimdide gösterebilmektir. İnsanın düşüşüyle yarattığı (yeniden yarattığı) doğanın, yani kültür ve sanatın gayesi, insanın daha iyi bir gelecek vizyonu için yapması gereken inanç ve eylem bütünlüğünü gerçekleştirebilmektir. Yaratım, bu nedenle kökünü mitolojiden almaktadır ve kültürel bağlamıyla insan için bir gelecek inşası sağlamış olur. Mitoloji, dışarıdaki doğaya doğrudan bakmamakta; kültürün ve toplumun aurasıyla tabiri caizse tinsel bir daire çizerek, toplumsal kaygıları yansıtmaktadır (Frye, 2022, s. 15).

Modern zamanlarda ortaya çıkan "yaratım" ve "yaratma" kavramları; XVI. yüzyıl sonlarında klasik retorikten devşirilen ve bilimsel bilgi için

kullanılan "icat" terimine, "hayal gücü", "esin" ve doğal yetenek" anlamlarının girmesiyle özerk bir kavram olarak icat edilmiştir. İcat, bu anlamıyla modern zamanlarda XVII. yüzyıl ve sonrasındaki gelişmelerle, yani sanatın icadından sonra ortaya çıkmıştır (Shiner, 2013, 80-104). Frye, "yaratma" kavramının kökenini, tarihte ortaya çıktığı biçimiyle araştırmamaktadır. "Yaratım"ı antropolojik ve sosyo-kültürel açıdan ele alarak kavramın kökenini tartışmaya açmaktadır.

Wilde'dan uzun bir alıntı yapan Frye, Wilde'ın *Sanatçı Olarak Eleştirmen* denemesindeki müzik hakkındaki yorumunu ele alarak bu yorumun sadece müzik için değil, genel olarak kültür için de kullanılabileceğini söylemektedir. Sıradan bir kişi, esrarlı müziğin yarattığı etkiyle sanki ruhunun bir zamanlar korkunç deneyimler yaşadığını ya da çılgın romantik aşklar içerisinde fedakârlıklarda bulunduğunu zanneder. Bu etki, tam olarak geçmişte yaşanmış şeyin "yeniden" hatırlanmasıdır. Dolayısıyla unutulmuş, bastırılmış bir geçmişin yeniden hatırlanmasıdır. Wilde bu açıdan, Frye için hatırlanan ve bastırılan iki deneyim tarzı saptar. Bastırma, Freud'un bastırma mekanizmasından farklı bir bastırma düzeyidir. İnsanın duyumsal deneyimleri, anıları, alışkanlık ve gündelik ritüelleri filtre işlevi görerek rahatsız edici ve tehdit edici karşılaşmalar denetlenir ve insan gerçekliğine uyumlu hâle getirilir (Frye, 2022, ss. 19-20). Sanat ise, bu gerçek ve bastırılmış gerçeği çağrıştırmaya-çağırma ilkesidir. Bu ilke, bütün bir insanlık tarihinin kültürel ve tarihsel varoluşuna içkindir. İnsan hayatındaki bütün kültürel nesnelere, olaylar ve sanat eserleri; insan hayatının karışıklığı ve karmaşasından doğar. Geçmişte yaşanan kanlı olaylar, insanlığın acımasızlığı ve deliliği içinden doğmuştur. Frye bu ilkeyi toplumsal varoluşa bağladıktan sonra, kültürel mirasın gerçek ve bastırılmış toplumsal geçmiş olduğunu ve sanatların büyük hayallerinin geçmiş olduğunu söylemektedir. Yaratıcı olan, sıradan deneyim tarafından bastırılanın dışavurumudur. Öyle ki "klasik" ve "başyapıt" gibi kelimelere gerçekliğini veren, onları bir klasik ve başyapıt olarak görmemize neden olan şey; geçmişten gelen ve yinelenen hayallerin kayboluşunu reddetmesidir. Bütün atalara tapınılmasının ardında yatan gerçeklik ve kendi kimliğimiz, bu geçmişe uzanan kültürel doğanın yapısına göre oluşmaktadır.

Buradan sonra Frye; geleneksel olarak günümüzde bildiğimiz doğa, gerçeklik ve kurulu düzen gibi varoluşun kabul edilmesi gereken verileriyle ilişkili her kültürel bağıntı örüntüsünde, yaratmaya, evreni var etmeye yönelik tanrısal edime geri dönülme çabası olduğunu iddia etmektedir. Bunun en net göstereninin ise sanat olduğunu söylemektedir (Frye, 2022, ss. 18-19). Yaratımın insani boyutu ve insan

faaliyetlerinin kökeninde yatan, yaratma duygusunu sarsan şeylerdir ve yaratmanın tersine çevrilmesi ve onun etkisiz kılınmasıdır. Burada Frye, Tanrı ile insanın buluştuğu ana dikkat çekerek insani yaratma ile tanrısal yaratmanın bir fenomen olarak belirginleştiği anı, nükleer fizikteki madde ile anti maddenin buluşması olarak betimler. Her biri diğerini yok eder. Öyle ki burada Frye'in yaratmayla ilgili en özgün olduğu kavramsallaştırma ortaya çıkmaktadır. İnsan başarısının olağanüstü biçimleri olarak sanatlara özgü yaratma, bir tür yaratmama (*decreation*) vaziyetidir (Frye, 2022, s. 19).

Bir sanat eseri yaratıcı hâle geldiği nispette, geleceğe yansıttığı ideal bir toplum vizyonu içermesi ve bu vizyona dayanma temayülü gösterir. Kutsal Kitap'taki yaratılış miti, bu nedenle hem insan uygarlığı için hem de edebiyat ve diğer sanatlar için kökensel bir kalıp içerir. Kutsal Metin'in imgelerinde de bu vizyonun çekirdeği bulunur ve insan, doğadan yola çıkarak insan eliyle yaratmaya varır. Frye, burada ana tezini açıklığa kavuşturur. İnsan sahici bir çalışmaya giriştiğinde, yabancı olduğu doğadan insani bir eser yaratır ve bu çabası Kutsal Metin'in başlangıcındaki Tanrı'ya atfedilen "yaratma" statüsünden başkadır, eksiktir. Bu nedenle yaratmanın ideal formu-modeli; her tekil eserle beraber geleceğe yansıtılır, devredilir. Yaratmanın geleceğe yansıtıldığı ideal imajı, esasen "yeniden yaratma" olarak bir tür karşı yaratma hareketi olarak adlandırılır. Bu yeniden yaratmanın motivasyonu, Kutsal Kitap'taki Tanrı'ya atfedilen yıkıcı faaliyetlerdir ve yeniden yaratmanın insan için model teşkil eden yönü, Tanrı'nın başlangıçtaki yaratıcı faaliyetleridir (Frye, 2022, ss. 27-28).

Kültürel tecrit içindeki insanın aynada gördüğü şey, bu dünya içinde bu dünyanın merkezi ve onun nihai gayesi olduğu kanaatidir. Aynanın silikleşerek gerçek bir dünyaya açılan pencere hâlini almasıyla da insan varlığına ihtiyaç olmadan kendi varlığını sürdürebilen doğanın kayıtsızlığıdır. Doğada kazara var edilen bu insana aynadan değil de pencerenin gerçekliğinde nazar ettiğinde, insan karşılaştığı resmin zıt kutbuna yani kültürel fanusuna geri döner. Bu kültürel fanus veya kültürel aura arasında diğerleriyle beraber var olmuş sözel parça, Frye'in tabiriyle insanın sözlerle aktardığı yaratının bütünsel unsuru, edebiyatın da merkezinde yer alan "mitoloji"dir. Mitoloji, doğanın doğrudan bakılabilen penceresine ait değildir. İnsanın var ettiği kültürel tecride, auraya ve aynaya aittir.

Frye'in yaratım kavramsallaştırması, her kültür ve her insan topluluğunun yaratım modelini kapsayacak şekilde genişletilmek zorunda değildir. Buna rağmen birçok farklı sanat biçimi için yaratma,

Frye'in yaratımı ele aldığı bağlamdadır. Bu anlamda, Frye'in diğer mitolojilere ve kültürlere karşı ön yargılı olduğu söylenemez. Frye, ikinci bölümde, hem diğer mitolojileri hem de modern ve klasik yapay mitolojileri ele alarak neden Kutsal Metin'e odaklandığını açıklar. Bunun nedeni; Kutsal Metin'in söz ve olmak arasındaki ilişkisiyle birlikte, tanrısal yaratının uygarlığın edimselleşmesi için bir model sunmasıdır. Her ne kadar farklı kültürlerin mitolojik anlatılarını ele alıp incelemiş olsa da Frye'in ilgilendiği, erken dönem Orta Doğu ve Akdeniz kültürlerinde baskın olan yaratılış mitleridir (Frye, 2022, s. 36). Buradan da bu uygarlık ve kültürün, Batı uygarlığı ve kültürü olduğu anlaşılır. Dolayısıyla yaratma ve yeniden yaratma ilişkisi, Frye'in ön sözde belirttiği üzere yaratmayı belli bir perspektiften ele alarak kaynağı ve kökenini Kutsal Metin'in imge ve metaforlarında bulmaktadır. Frye açısından yaratma, seküler edebiyat ve Kutsal Metin arasındaki ortak bir mefhumla yani yaratımla ele alınıp değerlendirilmektedir. Elbette bu değerlendirme, bu tarz bir sanatsal yaratımın tüm sanatlar açısından geçerli olduğu anlamını taşımaz. Başka bir deyişle, insanın neden bir şeyler yarattığının nedenselliği ya da yaratmanın ne ise o olarak ele alınması araştırma kapsamına dolaylı yoldan girmektedir.

YASA, SÖZ VE YARATI

Frye, kitabın birinci ve ikinci bölümünde yaratma kavramına yaklaşmanın iki yolu olduğunu gösterir. Geleneksel yaratılış mitinde Tanrı, insandan önce dünyayı yaratır ve insanlık için uygarlığın modellerini sağlar. Bir bahçe ekerek içerisine Adem'i koyar ve insanların yaşadığı kentlerden önce bir melek şehri yaratır. Tanrı'nın bu yaratısı, mükemmellik eseridir. İnsan günahıyla kendi düşüşünü gerçekleştirip tanrısal yaratım ile temasını kaybeder ve yabancılaştırıcı bir doğa içine fırlatılır. Yaratılışa özgü diğer yaklaşımı, insanın insan merkezci biçimiyle yeniden yaratılan doğasıdır ve bu doğa, pastoral şiirden mimariye, muhtelif sanat biçimleriyle açığa çıkıp uygarlık tarihine kaydedilir. Bu kaydın en yüksek noktası, insanın yaratıcı çabasının bütünsel amacı olan yeniden yaratma vizyonudur. Frye'in mitoloji tanımı ve ilgisi, her kültürün somut türde mitoloji ve edebiyat ürettiğidir; ama edebiyat, mitolojinin içerdiği hikâye formlarından gelişmektedir. Modern mit araştırmalarının gösterdiği üzere mit, yaratıcı bir hikâye olarak tasdik edildiği vakit ona inanılır ve mitin anlatısı insan deneyiminin bir modeli olarak gelişir (Frye, 2022, s. 32-34). Frye, birçok kültür içinde günümüze aktarılan mitleri ele alarak aslında birçok yaratılış mitinin spesifik bir olayla başladığını söyler. Olayın diğer yaratılış mitlerindeki ayırt edici yönü, merkeze sözü koyan ve sözün yaratımla ilişkisinin güçlü olduğu Hristiyanlık mitidir. Mitin özünde yatan, şeyleri varlığa çağıran

söz ile özdeşleşmedir. Söz, "Işık olsun." der ve ışık görünür. Yaratılış mitinin söze verdiği bu önem, Frye'in söz ile mit arasında ve mit ile edebiyat arasında kurduğu ilişkiyi daha da öne çıkarmaktadır. İnsan, tanrılara teşekkür etmeye devam ettikçe tanrılar huzursuz olur. İnsanların konuşma yetisi kazanmasıyla tanrılar kendi ayrıcalıklarının tehdit edilip edilmediklerini sorgular. Yine İncil'in "Yaratılış" bölümünde, insanların yaşam ağacına uzanıp ölümsüz olabilme ihtimalinden ve insanoğlundan gelebilecek bir tehdidin korkusu Tanrı tarafından dile getirilir. İnsan, bilgiyle olağanüstü bir şeyi ele geçirir. Tanrı ve insan ihtilaflarının Hristiyan versiyonunda Tanrı konuşarak Tanrı sözü hâline gelir ve kendini kısmi olarak ölüme mahkûm eder. Böylece konuşmanın gücüne sahip olan insan, ait olmadığı bir yere düşerek Tanrı'nın potansiyel katili olur. İşte insanın yaşadığı doğa, teolojik bakımdan düşüktür ve dünya insan için Tanrı'nın öngördüğü asıl yer olmadığından, insan doğaya ve hayvanlara uyum sağlayamaz (Frye, 2022, ss. 49-50). Tanrı'nın, insanın yaşaması için tasarladığı daha üst düzey bir doğa vardır ama insan, günahıyla bu doğadan yabancı bir doğaya düşer. Üst düzey doğaya yeniden erişebilmek için yasa, ahlâk ve din gibi insan için iyi olan şeyler gereklidir. Bilinçli olma, çıplak bedenin örtülmesi ve disiplinli olma gibi durumlar insan için doğal kabul edilir. Sanat burada, insanın ideal doğasına erişmesi için en uygun olan şeydir. Adem'in düşüşü, sanatla onarılan ve sanatın özü itibarıyla idealize edici bir işlevi olduğunu gösterir. Sanat, ahlâk ve din ilkeleri gibi oluşumların gayesi, insanın ilkel ve duygusal yanını din ve ahlâkın gösterdiği hakikate ikna edebilmektir. Dolayısıyla yeniden yaratma, yani sanattaki yaratma aslında Tanrı'nın başlangıçtaki yaratılış vizyonuna yaklaşımdır. İnsanın bu vizyona yaklaşması, bir başlangıçtan ziyade sondur. Frye, modern şiirde ağırlıklı olarak bu temanın işlendiğine dair örneklerle tezini güçlendirmektedir. Geçmişteki sanat geleneğinin vizyonu, geleceğe yansıtılan idealize bir toplum içindir. Bu vizyon, "bastırma"dan kısmi de olsa kurtulan, sıradan deneyimin bunaltısından ve sınırlarından kaçıştır. Yaratılışa geri dönüş, Tanrısız sözün aşağı doğru hareketinin enerji ve lütfundan oluşur.

Frye'in söz ve yaratım ile kurduğu ilişkiyi, modern Kabalacılar Luriacı kabalistlerin *Tsimtsum* ilkesi denilen yaratılış mitiyle ilişkilendirdiğimizde, Tanrı'nın söz hâline gelmesiyle kendini ölüme mahkûm etmesinin ardında, yaratmanın oturduğu asli bağlamın aslında sonsuz bir yargılama sistemi olduğu görülmektedir. Yasa, toplumsal yapıyı bir arada tutan mutlak soyut irade olarak bedenleşmeye, kendini sürekli bir biçimde hatırlatmaya çalışır. Söz merkezli yaratım mitinin doğasında ve onun insanlık tarihi içerisindeki kültürel ve toplumsal

faktörlere kaydedilmesinin özünde yatan, sözün ve yasanın kendini gerçekleştirme arzusudur.

Tsimtsum ilkesine göre Tanrı, başlangıçta kendi içine çekilerek, kendisini bir nevi yok etmektedir. İçe çekilerek kendi içindeki bölgeyi boşluğa terk eder. Daha doğrusu bir boşluk yaratır ve bu dünyanın oluşması, Tanrı'nın insanlık için en büyük fedakârlığıdır. Tanrı kendi içine çekilerek boş bir uzam bırakır; kısmi olarak yokluğa karışır ve kendini bir yasaya bağlayarak sözde var olur (Scholem, 2011, ss. 41-42). Her şeyde ve her yerde var olan Tanrı, dünya var olabilsin diye daralmaya, kendisiyle meskûn olmayan "boş" bir uzay bırakmaya razı olur ve dünya bu boşluk içinde yerini alır. Tanrı'nın merhametiyle, bize acıyarak bahşettiği bu boş uzamı böyle işleriz. Tanrı, insanlık var olabilsin diye kendini sözleşmeye bağlar ve egemenliğini sınırlandırır. İnsanlık; Tanrı'nın küçülmesinin, silinmesinin, kısmi yokluğunun ürünüdür (Cioran, 2001, s. 128). Söze dönüşerek kendi kısmi yokluğunu getirmiş olan Tanrı, yasayla var olur. Dolayısıyla Frye'in söz merkezci yaratılış mitiyle, kendi ölümünü getiren Tanrı'nın insanlığa bıraktığı miras, bu boşluk ve boşluk içerisinde yaratılan kültürel tecrittir. Tanrı'nın sözleşmeye bağlanmasıyla yaratılmak istenen de uygarlığı yaratan insanlığın ve onun kutsal ruhunun kalıtımsal hatırasıdır. Bu hatıra, insanlık tarafından her yeniden yaratımla canlandırılmak istenmekte ve anımsanmaya çalışılarak Tanrı'nın, sözün yeniden bedenleşeceği ve tanrısal yaratmanın doğasına, insan özüne ulaşma çabasıdır.

Kendini insanlık için yok eden, söze dönüşen ve böylelikle insan için boşluğu yaratan Tanrı; insanın her yaratma edimiyle sonsuza dek hatırlanır. Tanrı'nın yokluğu, yasanın bedenleşmesiyle telafi edilir ve Tanrı'nın yeniden boşluğu doldurma arzusuyla ilişkilendirir. Onun katlinden sorumlu olan insanlık, sonsuz bir yargılanma içerisinde eksiklikler varlığı olarak bu geçmişi telafi edebileceği gelecek için yeniden yaratmalıdır. Böylesi bir yaratma ve boşluk ilişkisi; Tanrı'nın kısmi yokluğunun yasanın ve sözün insanı sonsuza kadar yargılayacağı, işlediği bağışlanamaz günahın hatırasını anımsatacağı ve yaratımın sanatsal ufkuna içkin olmayan aşkınsal bir mevcudiyet metafiziğine dayalıdır. Tanrı, söz ile her ne kadar egemenliğini daraltmış olsa da geride bıraktığı boşluk onun yegâne varlık izi olur: Sonsuza dek hatırlanması gereken ve asla canlanamayacak bir düşüncenin bedenleşme çabası biçiminde... "Yaratma" da, Frye'in ele aldığı gibi insanın toplumsal vizyonu ve geleceği için yabancı olduğu dünyayı kutsal yaratma anına götürmek isteyen beyhude bir fantezi ürünü olur.

İnsanın "yaratma" kavramında böylesi bir yazgıya mahkûm olması, onun kültürel koşullanmasını da açıklar ve insanın kim olduğu sorusu önceden cevaplanmış olur. İnsanın yaratıcılık faaliyetlerinin, söz ve yaratılış mitinin kökeni olarak görülmesi anlaşılabilir. Bu mitin kökeninde yer alan ilke *Tsimtsum* ilkesidir ve bu ilkeye göre, insan sürekli yargılanacak ve asla canlanamayacak bir düşünceyi canlandırmaya çalışacaktır. Kafka'nın adalet ve yargı sistemini çarpık biçimde gösterdiği *Ceza Kolonisi* adlı eserinde, ceza makinesi bir işkence aleti olarak çalışan bir yazı sistemidir. Bu yazı sistemi, kendisi yaratıcı olmamasına rağmen daha önce başka bir yerde kararı verilmiş hükümleri ve söylemleri mahkûmun derisine, ete kabartma yöntemiyle yazı olarak geçiren bir yazı makinesinin olduğu bir sistemdir. Makine, bu sayede söz merkezli yasanın bedenleşmesini ve yaşam kazanmasını sağlayarak sözü ve yasayı ete kemiğe büründürür. Tanrı'nın sözleşmeye bağlanarak ardında bıraktığı boşluk, yeniden yaratmanın nedenselliğini de açıklar. Yaptığı fedakârlıktan pişman olan Tanrı-Yasa yeniden canlanmaya çalışır. Makine; esasında cümleyi, sözü, cezayı uygular ama yasa bedenleşemez ve bedende sabitlenemez; çünkü yasa aslında anlık, soyut ve tinseldir. Mahkûmun ya da toplumun bedeni, böylelikle kültürel tecrit içinde öznelleşir (Grosz, 2020, s. 198). Söz, yani Tanrı, ete kemiğe bürünerek insanlar arasında yaşamıştı ve söze olan güven ve imanın-inancın hazinesini kalpte yeşertecekti. Böylelikle inanç ve eylem birliği ile uygarlık, Tanrı'nın öngördüğü mükemmel doğa düzenine yükselecekti. Söz, ete ve bedene tesir ettiğinde; yaşaması gereken söz olacakken, fedakârlıkta bulunması gereken ölümlü beden olacaktır.

SONUÇ

Frye'ın, yaratmanın kültürel ve toplumsal bağlamıyla Hristiyan mitinde ve bu mitin kalıplarında gelişen edebiyat formlarıyla kurduğu güçlü ilişki, rasyonel bir tutarlılık sergilemektedir. Yine de söz ve yaratım arasında kurulan antropolojik ve edebî bağlam içerisinde göz ardı edilemeyecek bir ontolojik yargı bulunmaktadır. Yaratmanın vuku bulacağı zaman ve mekân, Hristiyan teolojisinde ve Hristiyan Tanrı'sının zaman ve mekânında işler. Oysa yaratmayla yaratılan şey, tekil olanın kendi zaman ve mekânını yaratabilmesidir. Başka bir deyişle asli bir öze yükselme ya da ikinci bir doğa yaratımı değil; bizzat doğanın, zamanın, mekânın ve bedenin yaratılması gerekir. Tıpkı her yaratmanın yeniden yaratma, hatta yaratmama olarak, sona doğru gerilemesi ve ilerlemesi gibi... "Yaratmama"nın böylelikle "yaratılmama" olarak revize edilmesi gerekmektedir. Böylesi bir ilişki; cezayı, yargıyı, sözün bedenle ilişkisinde bedenlenmeyi sadece Tanrı içgörüsüne ve niyetine dayandırır.

Tanrı kelimesinin nasıl ele alınabileceğini Frye bize Kutsal Kitap'ta *Mısır'dan Çıkış* bölümünde, yanan çalı hikâyesinde gösterir. Tanrı, kendini "Ben, benim." şeklinde ifade eder. Araştırmacılar bunun "Ben, ben olacağım." olarak çevrilebileceğini söyler. Frye, belki de Tanrı'nın bir fiil olabileceğini ileri sürer. Üstelik kendi varlığını dile getiren bir fiil değil, kendini gerçekleştirme sürecini içeren bir fiil... Öyleyse Tanrı, onun sözü ve ruhu geleneksel bağlamda değerlendirildiğinde, insanlığı kurtarabilecek olan ve kurtarılmayı isteyen tinsel varlıklar olarak ele alınabilecektir. Frye açısından bu kurtuluş, insanın kendiliği aşma çabasını içerir (Frye, 2022, ss. 73-74). Oysa söz ve ruhun bu şekilde kavranışı, insanın sahip olduğu ya da daha doğrusu insana sahip olan niteliklerin bir fiil ve yüklem hâline geldiği ve benliği bir fiil olarak yürüten ondan üstün bir sürecin, iradenin göstereni hâline geldiği anlamındadır. Nitelikler arttıkça insanın tanrısal yaratmada öngörülen doğası ele geçirilemez. Çünkü ele geçirilirse bu, tarihin ve kültürün sonu olacaktır. Dolayısıyla böylesi bir ideal, aslında yaratmanın sonsuz bir yargılama ve sonsuz bir eksiklikler varlığı olarak yabancılaşmış insanı, sadece kültürel olarak değil varoluşsal açıdan da hapseder. Denilebilir ki Tanrı'nın vaat ettiği topraklarda ikamet eden bütün insanlık olsa bile, bu bütün insanlık söylemi; Tanrı'nın yerini almaya çalışan bir başka kavram, fiil olan insanlık, toplum, gelecek gibi aşkın ve tinsel kavramlar olacaktır. Tanrı'nın kendini kısmi olarak yok etmesiyle tekrardan bedenleşmeye çalıştığı kültürel tecrit içinde, insanlık ideali için onun yerine ikame edilen farklı kavramlar sürekli tekerrür edecektir. Ayrıca ilahi yaratma ve insani yaratma arasındaki kültürel bağlam, "İnsan nedir?" sorusunu kültürel farklılıklara rağmen önceden cevaplandırılan kökensel bir bağlama oturtur. Oysa sözleşmeye bağlı olan ve o sözleşme nedeniyle açığa çıkan boşluk içinde yeniden yaratılacak o bütünlük ideali yerine, hiçten yaratılan hakiki bir yaratıya bırakmalıdır. Bu yeniden yaratmanın zaman ve mekânı, Hristiyan mitolojisindeki tanrısal zaman ve mekân olmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Cioran, E. M. (2001). *Doğmuş olmanın sakıncası üzerine*. (Kenan Sarılioğlu, Çev.). Gendaş Kültür.
- Frye, N. (2022). *Yaratma yeniden yaratma*. (Kemal Atakay, Çev.). Ketebe Yayınları.
- Grosz, E. (2020). *Uçucu bedenler: Bedensel bir feminizme doğru*. (Kevser Güner, Çev.). Notabene Yayınları.
- Scholem, G. (2011). *Sabetay Sevi: Mistik mesih*. (Eşref Bengi Özbilen, Çev.). Kabalıcı Yayınevi.
- Shiner, L. (2013). *Sanatın icadı*. (İsmail Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.